

Čo nás páli

Prečo má ekológia nízku spoločenskú autoritu?

Valerián Franc

V časopise Daphne sa nedávno objavil pozoruhodný príspevok, v ktorom sa autor (Janiš 2000) snaží z rôznych pohľadov analyzovať dilemu, či je ekológia ľahká. Myslím, že otázka by sa mohla postaviť trochu ináč. Ak sa niekto chce zaoberať ekológiou na špičkovej úrovni, musí mať seriózny prehľad v základných biologických disciplínach (zoológia, botanika, mykológia, mikrobiológia), navyše musí rozumieť aj pojmom a súvislostiam z ďalších vied, ako sú geológia, pedológia, hydrológia, klimatológia, štatistika... Z tohto pohľadu je ekológia – zdôrazňujem vedecká ekológia, nie krčmová „ekológia“ – jednou z najnáročnejších biologických vied. S týmto faktom ostro kontrastuje veľmi nízka spoločenská autorita ekológie ako vedy, ale aj jej aplikácií. V nasledujúcom texte sa pokúsim analyzovať tento paradox. Nepríaznivý a neudržateľný stav v spoločenskom postavení ekológie má celý rad príčin, ktoré by sme mohli rozdeliť do dvoch hlavných skupín.

1. Príčiny vonkajšie

Každý si určite všimol, že predpona *eko-* je základom dvoch v súčasnosti veľmi frekventovaných slov – ekológia a ekonómia. Ekonómia skúma zložité zákonitosti fungovania živých systémov na úrovni populácie a spoločenstva (na úrovni individua to skúma fiziológia). Ekológia sleduje zákonitosti *toku látok a energie* v ľudskej spoločnosti (ktorá, mimochodom, je a vždy bude tiež súčasťou prírody!). Jedným z najdôležitejších problémov ekológie je primárna produkcia jednotlivých ekosystémov

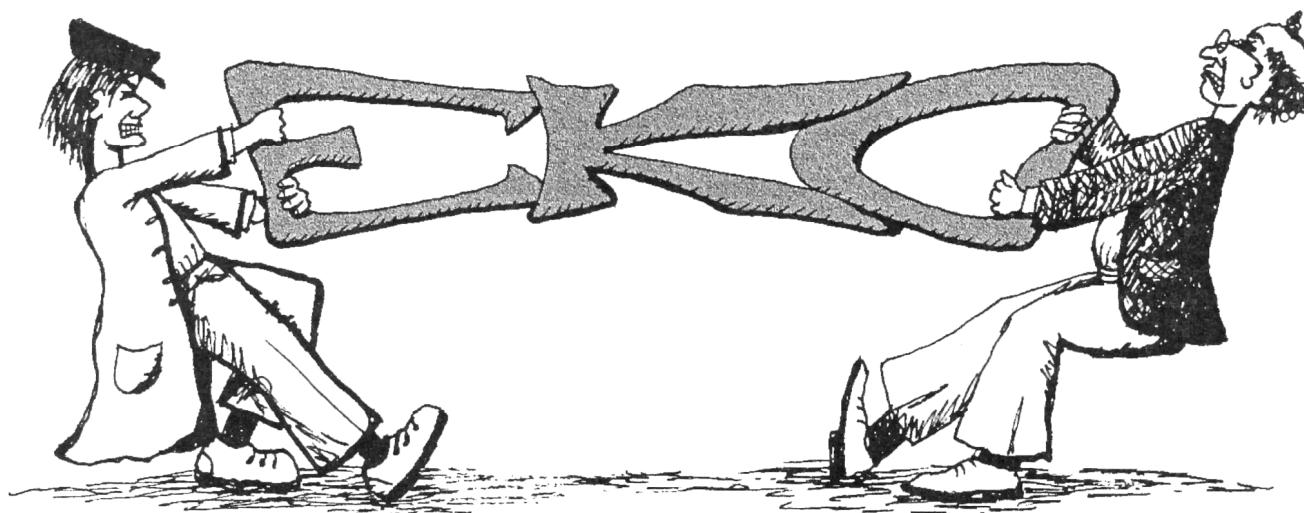

i celej biosféry. Hlavným problémom ekonómie je hospodárska produkcia ľudskej spoločnosti. Na prvý pohľad by medzi týmito dvoma vedami nemal byť ostrý antagonizmus. Ale...

Vo vedomí či možno až v podvedomí ľudí sú hlboko zakorenene určité nie celkom správne predstavy alebo skôr doktríny. Ekonóma zaujíma hľadanie a budovanie zdrojov – finančných, pracovných, technologických... Vo vedomí bežných ľudí teda vystupuje ako aktívny prvok – tvorca, budovateľ. Ekonómovia vnímajú túto planétu zo širšieho, celistvého pohľadu, nie len z aspektu hospodárskeho využitia lesov, nerastných surovín, riek a morí. Parciálny pohľad ekonóma je limitovaný prosperítou ľudskej spoločnosti s výhľadom nanajvýš na niekoľko desaťročí (i tomu by som rád veril), kým ekológovi leží, resp. by mal ležať na srdci rozkvet celej planéty, najmä z pohľadu zachovania biologickej a ekologickej diverzity v dlhodobých časových horizontoch. Preto je ekológ okrem iného nútene naznačovať limity „pokroku“, aby využívanie zdrojov našej Zeme nebolo drancovaním. (A čo tak napríklad princípy trvalo udržateľného rozvoja a života – kol’ko našich poslancov a členov vlády ich má preštudované!...) Žiaľ, väčšina ľudí sa pri slove ekológ ježia vlasy a mrzne úsmev na tvári. Všeobecna predstava ekológa má často podobu „uleteného“ romantického človečika v teréennej obuvi, obdivovateľa kvetov, motýľov a vtáčikov, ktorý by chcel iba všetko zakazovať. Horliví obdivovatelia tvorcov a budovateľov však nevidia (alebo nechcú vidieť), že tú „tvorbu a budovanie“ v mnohých prípadoch brutálne prehnali – dôkazom sú zničené stácisice km² pralesov (nielen dažďových!), mŕtve rieky, obrovské ropné škvrny na morskej hladine, otrasná genocída veľrýb, ozónové diery... A to všetko v mene „pokroku“ a „prosperity“. Nízky kredit ekológie je podporovaný doktrínou, že budovať a tvoriť je ľažie (a dôležitejšie) ako chrániť. Obávam sa, že tento samovražedný omyl si budeme nútene v blízkej budúcnosti priznať.

2. Príčiny vnútorné

Určitý podiel na nevyhovujúcom postavení ekológie v spoločnosti majú aj sami ekológovia alebo, presnejšie povedané, osoby zodpovedné za (stále prakticky neexistujúcu) implementáciu ekologicko-environmentálnej problematiky do vyučovacieho procesu. Väčšina pedagógov doteraz chápe túto látku ako niečo marginálne, doplnkové, skôr nepovinné než povinné. Žiaľ, neistota až zmätenosť prevažujú aj pri interpretácii a systémovom zariadení základných pojmov. Preto

považujem za užitočné v skratke sa vrátiť k niektorým problémom, o ktorých sa už diskutovalo v časopise Daphne (Bedrna 2001). **Ekológia** – predovšetkým jej, možno povedať, vrcholné odvetvie synekológia – skúma, ako „fungujú“ prírodné i antropogénne ekosystémy; preto by sme ju mohli právom považovať za vrcholnú disciplínu **biologických vied**. Bežnému človeku obraz tohto pojmu obyčajne prechádza do nejasne ohraničenej a nesmierne širokej mozaiky poznatkov o prírode, ale i o krajinе a ľudskej spoločnosti. Bežný človek – presnejšie povedané, neprírovodovedec alebo „neenvironmentalista“ – suveréne zaraďuje medzi ekologicke problémy aj separovaný zber odpadu, výskyt ťažkých kovov v potravinách, hluk na pracovisku...

V tomto prípade dochádza k zamieňaniu alebo až k zlučovaniu významu slov *ekologickej* a *environmentálnej*. Príčina tohto chaosu je úplne jasná: Príliš časté používanie slova ekológia a jeho odvodenín i v úplne nevhodných súvislostiach. Uvedené príklady i širokú škálu ďalších problémov životného prostredia pomenúva, skúma a snaží sa riešiť environmentalistika – v časopise Daphne bol veľmi vhodne použitý termín **environmentológia** (Bedrna 2001), z čoho je jasné, že ide o vedu. Aký je potom vlastne vzťah týchto dvoch vied? Kým ekológia je základná, kmeňová biologická veda, environmentológia je nadstavbová (prierezovo-aplikáčná) spoľočenská veda, ktorá však pracuje i s veľkým množstvom prírovodovedných pojmov. Bol by som rád, keby si vyššie zmienený príspevok „povinne“ prečítali predovšetkým novinári a pracovníci ďalších masmédií.

Okrem spomínaných vied sa v posledných rokoch „hlási o slovo“ **ekosozológia**. Je to náuka o faktoroch ohrozenia a spôsoboch ochrany jednotlivých druhov a celých spoločenstiev živých organizmov (grécke slovo *sozein* znamená chrániť). Pre všetky tieto vedy si dovoľujem navrhnuť zastrešujúci termín **ekovedné disciplíny**, ktorý by bol vo vzťahu komplementarity (nie rivalry!) s geovednými disciplínami, ako sú geografia a geológia so všetkými subdisciplínami.

(Stretol som sa i s názorom, že všetky spomínané vedy by mala zastrešovať práve geografia, čo je však kategorický nezmysel, pretože v tom prípade by muselo ísť o „polyhistorickú prírodnú vedu“!) Nenápadným, málo známym, ale závažným fenoménom, ktorý neprispieva k spoločenskej autorite ekovedných disciplín, sú **kompetenčné spory**. Najprv si treba uvedomiť zložitosť, prepojenosť a aplikačnú šírkú samej ekológie v rôznych sférach ľudskej cinnosti: Lesníci majú „lesnícku ekológiu“, polnohospodári „polnohospodársku ekológiu“, geografi „krajinnú ekológiu“, a dalo by sa ešte pokračovať. Navyše týmto slovom sa oháňajú aj mnohí technokrati – a propos: „ekologicke stavba“ VD Gabčíkovo (!) a dokonca i politici, pretože volby sa blížia... Jednoducho, do ekológie hovorí s najväčšou pravdepodobnosťou viac ľudí než do ktorejkoľvek inej vedy! Kompetenčné spory osôb, inštitúcií alebo rezortov, ktoré by si chceli „prevlastniť“ ekológiu, škodia slovenskej prírode a krajine oveľa viac, než si väčšina ľudí uvedomuje. Klasickým príkladom a smutným dôsledkom kompetenčných sporov je absurdná patová situácia v TANAP-e vo väzbe na iné tzv. veľkoplošné chránené územia a celú Štátnej ochrane prírody Slovenskej republiky. Uvediem však ešte jeden, mne bližší príklad. Zo školstva.

Ešte za bývalej Pedagogickej fakulty v Banskej Bystrici vyučovanie ekológie zabezpečovala, celkom prirodzené, katedra biológie. Po vzniku Univerzity M. Bela a jej diverzifikácii na viaceré fakulty (a nové katedry) sa situácia začala komplikovať. Na Katedre geografie Fakulty prírodných vied (FPV UMB) sa vyučovala a dosiaľ vyučuje krajinná ekológia a neskôr i biogeografia, ktorá sa však prednáša aj na Katedre biológie FPV UMB. Pre úplnosť treba dodať, že ekológia, krajinná ekológia a biogeografia sa vyučujú i na Katedre ekológie a environmentálnej výchovy a na Katedre krajinnej

ekológie FPV UMB, ktoré nedávno vznikli. V niektorých prípadoch prednášajú tú istú alebo veľmi príbuznú problematiku multiplicitne dvaja a azda i traja ľudia v rámci jednej fakulty! Nuž v takom bohatom štáte, ako je Slovensko, si to môžeme dovoliť...

Širšie väzby a prepojenia

Neradostný stav, opisovaný v predchádzajúcich riadkoch, je sčasti dedičstvom minulosti a sčasti dôsledkom spoločenských zmien po roku 1989. Do života spoločnosti postupne preniká „competitive approach“ – duch súťaživosti, snaha presadiť seba, svoje myšlienky, svoju firmu alebo rezort, čo môže byť v niektorých prípadoch vystupňované až do nezdravej a samoučelnej rivalry. A presne o tom sú aj všetky spory typu, komu „patrí“ ekológia a kto je tým najkompetenčnejším hovoríť do ekologických problémov lúk a polí, lesov, riek, poľovníckych revírov alebo do vyučovania ekológie v školách. Nový spoločenský systém však podporuje aj individualitu, s ktorou ruka v ruke idú aj odcudzenie a izolácia, čo bolo majstrovsky stvárnené napríklad vo filmoch M. Antonionihho. Súčasná „krížička“ ekológie na Slovensku je len súčasťou a dôsledkom globálnej krízy identity a smerovania celého ľudstva, ktorá naplno prepukla v tzv. civilizovanej západnej spoločnosti na prahu tretieho tisícročia.

Eko d'alej?

Riešenie tejto otázky by sa na prvý pohľad mohlo javiť ako extrémne zložité. Medzi riadkami predchádzajúceho textu sa však črtá niekol'ko riešení, ktorých synergické pôsobenie by mohlo priniesť určitý, možno i výrazne pozitívny efekt.

1. Konečne systémovo vyriešiť implementáciu ekologicko-environmentálnej problematiky do vyučovacej látky v rámci tzv. všeobecného základu vo všetkých typoch stredných škôl – nielen na gymnáziach! – podobne, ako to funguje už roky v ekonomickej (ale i duchovnej!) vyspelých krajinách západnej Európy. Názory na riešenie tohto neľahkého, ale akútneho problému sa pohybujú od potreby zavedenia samostatného

predmetu „Základy ekológie a environmentalistiky“ (ktorý by sa mal vyučovať vo 4. ročníku) až po starostlivé začlenenie tejto látky do prírodovedných predmetov. [Na otázku, čo v druhom prípade so strednými školami, kde prírodovedné predmety absentujú (a ktoré vychovávajú de facto prírodovedne pologramotných ľudí!), mi však nikto, skutočne nikto nevedel odpovedať...] Vzhľadom na akútny nedostatok vhodnej literatúry bude však v každom prípade potrebné vypracovať nové, odborne i didakticky kvalitné studijné texty pre túto problematiku.

2. Povzniest' sa nad interrezortné, interkatedrové a neviem ešte aké iné „naťahovačky“ ohľadom výskumu i vyučovania ekológie, no najmä riešenia aplikovaných ekologicko-environmentálnych problémov vo všetkých oblastiach spoločenského života. V takej širokej a zložitej problematike musí prevažovať tímová spolupráca, plynulý tok informácií a odborná, „neadrenalinová“ diskusia.

3. Podstatne zvýsiť zastúpenie dokumentárnych a vzdelávacích programov v masmédiách (najmä v televízii), ktoré podporujú informovanosť obyvateľstva v tejto oblasti.

4. Materiálne i spoločensky doceniť pracovníkov v oblasti ekologicko-environmentálnych vied, štátnej správy i školstva.

Literatúra

Bedrna, Z., 2001: Životné prostredie, ekológia a environmentológia (príspevok do diskusie k terminologickým problémom). *Daphne – časopis pre aplikovanú ekológiu*, Bratislava, 1, 31 – 32.

Janiš, V., 2000: Je ekológia ľahká? *Daphne – časopis pre aplikovanú ekológiu*, Bratislava, 2, s. 33.

**PaeDr. Valerián Franc, CSc., Katedra biológie FPV UMB,
Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica**

